Джерело: **Читанка з філософії: У 6 книгах. – К.: Довіра, 1993. – Кн. 6: Зарубіжна філософія XX століття. – С. 100 – 114.**

Ясперс К. ДУХОВНА СИТУАЦІЯ ЧАСУ '

Ясперс Карл *(1883—1969) —німецький філософ, представник релігійного екзистенціалізму.*

ВИВЧАВ юриспруденцію і медицину. Здобув вчений ступінь доктора медичних наук за дисертацію! «Ностальгія і злочин». Ясперс також займався проблемами патопсихології і захистив дисертацію «Загальна патопсихологія» у Віндельбанда. Під впливом Дільтея і Гуссерля Ясперс все більше почав орієнтуватися на філософські і психологічні пробні леми і в 1919 році опублікував книгу «Психологія світоглядів», яку можна вважати першим твором з філософії екзистенціалізму в Німеччині.

За вченням Ясперса, світ розколотий на суб'єкт і об'єкт. Філософія має на меті схопити їх «не самодостатність», тяжіння до того, що не є ними самими. Це прагнення переступити власну межу є трансцендування. Світ завжди вказує на свої межі — на трансценденцію. До останньої належить буття людини — екзистенція. Екзистенція принципово непіз-

[1] Фрагменти однойменного твору К. Ясперса упорядкував В. Ф. Бурлачук. Переклад фрагментів здійснено за виданням: Смысл и назначение истории.— М.: Политиздат, 1991. С. 288—290, 296—305.— *Прим, упоряд.*

навана, тому що не є об'єктом, свідомістю чи духом. Мова йде тільки про апеляцію до можливостей екзистенції в екзистенціальному проясненні. На думку Ясперса, трансцендування, відкритість до того, що не є нею,— суть екзистенції. З трансцендуванням зв'язане розуміння Бога і віра, заснована на цьому розумінні. Саме це перетворює сваволю, егоїстичне Я в особистісне Я, яке зливається з волею Бога. Через екзистенцію у світ приходить свобода. На сучасному етапі історії, коли вона перетворюється у світову, коли людина усвідомлює себе як Самість і свою відповідальність, відбувається прорив до справжніх відносин між людьми. Шлях до них лежить через створення правової держави.

З 1932 року Ясперс підпадає під фашистські репресії. Після війни Ясперс знову читає лекції з філософії в Гайдельберзі, але повністю розчаровується в недемократичному невільному від фашистської спадщини розвитку ФРН і переселяється в Базель.

Ясперс в 1947 році став лауреатом Гетевської премії міста Франкфурта, а в 1958 році — Премії миру західнонімецьких книготорговців.

Основні твори: «Джерела історії і її мета», «Духовна ситуація часу», «Атомна бомба і майбутнє людства», «Філософія».

Протягом більш як половини сторіччя все наполегливіше ставиться питання про ситуацію часу; кожне покоління відповідало на це питання по-своєму. Проте якщо раніше загроза нашому духовному світу відчувалась лише не багатьма, то з початку війни це питання постає чи же перед кожною людиною.

Ця тема не може бути не тільки вичерпана, а й фіксована, оскільки в процесі її осмислювання вона вже видозмінюється. Ситуації, які канули в історію, можна розглядати як завершені, бо вони вже відомі нам в своєму значенні і більше не існують, наша ж власна ситуація хвилює нас тим, що мислення, яке в ній відбувається, продовжує визначати, чим вона стане. Кожному відомо, Що стан світу, в якому ми живемо, не остаточний.

Був час, коли людина відчувала світ як *неперехідний,* таким, як він існував між золотим віком, який зник, і кінцем, призначеним Божеством. В цьому світі людина будувала своє життя, не намагаючись змінити його. її

діяльність була спрямована на покращення свого стану в рамках самих по собі незмінних умов. В них вона відчувала себе захищеною, єдиною з землею і небом. Це був її світ, хоча в цілому він і здавався їй нікчемним, бо буття вона вбачала в трансцендентності.

В порівнянні з таким часом людина виявляється відірваною від свого коріння, коли вона усвідомлює себе в *історично визначеній ситуації людського існування.* Вона нібито не може більше утримувати буття. Як людина жила раніше в очевидній єдності свого дійсного існування і знання про нього, стає зрозумілим лише нам, кому життя людини минулого уявляється як таке, що проходить в деякій завуальованій для неї дійсності. Ми ж хочемо проникнути в основи дійсності, в якій ми живемо; тому нам здається, нібито ми втрачаємо землю під ногами; бо після того, як єдність, яка не викликала сумнівів, виявилась розбитою вщент, ми бачимо тільки існування, з одного боку, і усвідомлення нами й іншими людьми цього існування — з іншого боку. Ми розмірковуємо не тільки про світ, але і про те, як він розуміється, і маємо сумнів відносно істинності того чи іншого розуміння; за видимістю кожної єдності існування і його усвідомлення ми знову бачимо різницю між дійсним світом і світом пізнаним. Тому ми знаходимося всередині певного руху, який для *змінювання знання примушує змінюватися існування* і для *змінювання існування, в свою чергу, примушує змінюватись свідомість, яка пізнає.* Цей рух утягує нас у вир безупинного переборення і творення, втрат і здобутків, який тягне нас за собою лише для того, щоб ми на мить могли залишитися діяльними на своєму місці у все більш обмеженій сфері влади. Бо ми живемо не тільки в ситуації людського буття взагалі, а пізнаємо її кожен раз лише в історично визначеній ситуації, яка іде від іншого і жене нас до іншого.

Тому в усвідомленні даного руху, в якому ми самі беремо участь і фактором якого ми є, криється якась дивна двоїстість: оскільки світ не остаточно такий, який він є, людина сподівається знайти спокій уже не в трансцендентності, а в світі, який вона може змінити, *вірячи в можливість досягнення довершеності на землі.* Але оскільки окрема людина навіть в сприятливих ситуаціях завжди володіє лише обмеженими можливостями і неминуче бачить, що фактично успіхи її діяльності в значно більшій мірі залежать від загальних умов, ніж від її уявлень про

мету, оскільки вона при цьому усвідомлює, наскільки сфера її влади обмежена порівняно з можливостями, які абстрактно мисляться, і оскільки, нарешті, процес розвитку світу, який не відповідає в своєму реальному походженні нічиєму бажанню, стає за своїм змістом сумнівним, на сьогоднішній день виникло специфічне *почуття безпорадності:* людина розуміє, що вона прикута до ходу речей, які вона вважала можливим спрямувати в той чи інший бік. Релігійні погляди як уявлення про нікчемність світу перед трансцендентністю не були підвладні зміні речей; в створеному Богом світі вона була сама собою зрозуміла і не відчувалась як протилежність іншій можливості. Навпаки, гордість універсального розуміння і пихата впевненість в тому, що людина як господар світу може зі своєї волі зробити його устрій воістину найкращим, перетворюються на всіх горизонтах, що відкриваються, в усвідомлення гнітючої безпорадності. Як людині вдається пристосуватися до цього і вийти з такого стану, є основним питанням сучасної ситуації.

Людина — істота, яка не тільки є, але і знає, що вона є. Впевнена в своїх силах, вона досліджує оточуючий її світ і змінює його за визначеним планом. Вона вирвалась з природного процесу, який завжди залишається лише неусвідомленим повторенням незмінного; вона — істота, яка не може бути повністю пізнана як буття, а ще вільно вирішує, що вона є: людина — це дух, ситуація справжньої людини — її духовна ситуація. Той, хто хоче з'ясувати цю ситуацію як ситуацію сучасну, порушує питання: як до цього часу сприймалась ситуація людини? Як виникла сучасна ситуація? Що означає взагалі «ситуація»? В яких аспектах вона проявляється? Яка відповідь дається сьогодні на питання про людське буття? Яке майбутнє чекає на людину? Чим ясніше пощастить відповісти на ці питання, тим рішучіше знання приведе нас До стану незнання і ми опинимося біля тієї межі, при зіткненні з якою людина пробуджується до розуміння себе як самотньої істоти. (...)

2. ДЖЕРЕЛА СУЧАСНОГО СТАНУ

Питання про сучасну ситуацію людини як результату її становлення і її шансів в майбутньому поставлене тепер гостріше, ніж коли-небудь. У відповідях передбача-

ється можливість загибелі і можливість справжнього починання, але рішучої відповіді не дається.

Те, що зробило людину людиною, знаходиться за межами переданої нам історії. Знаряддя в постійному володінні, створення і вживання вогню, мова, переборення статевих ревнощів і чоловіче товариство при створенні постійного суспільства піднесли людину над світом тварин.

Порівняно з сотнями тисячоліть, в яких, певно, здійснювались ці недоступні для нас кроки до того, щоб стати людиною, видима нами історія приблизно в 6000 років займає дуже незначний час. В ньому людина поширюється на поверхні Землі в багатстві різних типів, які дуже мало зв'язані або взагалі не зв'язані один з одним і не знають один одного. З-поміж них *людина західного світу,* яка завоювала земну кулю, сприяла тому, щоб люди пізнали одне одного і зрозуміли значення свого взаємозв'язку всередині людства, висунулась шляхом послідовного проведення наступних принципів:

а)заснована на грецькій науці *раціональність,* яка ні перед чим не зупиняється, ввела в практику численні панування техніки. Загальноприйняте наукове дослідження, здатність до передбачення правових рішень в рамках формального, створеного Римом права, калькуляція в економічних заходах аж до раціоналізації всієї діяльності, в тому числі й тієї, яка в процесі раціоналізації знищується, все це — наслідок позиції, безмежно відкритої для засилля логічної думки і емпіричної об'єктивності, які постійно повинні бути зрозумілі кожному;

б)*суб'єктивність самобуття* яскраво виявляється у єврейських пророків, грецьких філософів і римських державних діячів. Те, що ми називаємо особистістю, склалось в такому вигляді в процесі розвитку людини на Заході і з самого початку було пов'язане з раціональністю як її корелятом;

в)на відміну від східного неприйняття світу і зв'язаною з цим можливістю «ніщо» як справжнього буття, західна людина сприймає світ як *фактичну дійсність* в часі. Лише в світі, а не поза світом, вона знаходить впевненість в собі. Самобуття і раціональність стають для неї джерелом, з якого вона безпомилково пізнає світ і намагається панувати над ним.

Ці три принципи усталилися лише в останніх століттях, XIX століття принесло їх повне виявлення назовні. Земна куля стала повсюдно доступною; простір розподі-

леним. Вперше планета стала єдиним всеосяжним місцем поселення людини. Все взаємозв'язане. Технічне панування над простором, часом і матерією зростає безмежно вже не завдяки окремим випадковим відкриттям, а шляхом планомірної праці, в рамках якої саме відкриття стає методичним і досяжним.

Після тисячоліть відокремленого розвитку людських культур в останні чотири з половиною століття йшов процес завоювання світу європейцями, а останнє століття ознаменувало завершення цього процесу. Це століття, в якому рух здійснювався прискореним темпом, знало багато особистостей, які повністю залежали від самих себе, знало гордість вождів і правителів, захоплення першовідкривачів, відвагу, яка ґрунтувалась на розрахунку, знанні граничних меж; воно знало також глибину духу, яка зберігалась в подібному світі. Сьогодні ми сприймаємо цей вік як наше минуле. Відбувся переворот, значення якого ми сприймаємо, правда, не як щось позитивне, а як нагромадження безмірних труднощів: завоювання зовнішніх територій наштовхнулось на край; рух, який поширювався зовні, ніби наштовхнувся на самого себе.

Принципи західної людини виключають стабільність простого повторення по колу. Осягнуте відразу раціонально веде до нових можливостей. Дійсність не існує як суща певним чином, вона повинна бути охоплена пізнанням, яке є одночасно втручанням і дією. Швидкість руху зростала від століття до століття. Немає більше нічого міцного, все викликає питання і утягнуте в можливе перетворення через внутрішнє тертя, невідоме XIX ст.

Відчуття розриву з усією попередньою історією притаманне всім. Але нове не є таким перетворенням суспільства, яке тягне за собою руйнування, переміщення майна, знищення аристократії. Більш як чотири тисячі років тому в Стародавньому Єгипті відбулося те, що папірус описує таким чином: «Списки відібрано, писарі знищені, кожен може брати зерна, скільки захоче... Підданих більше немає... країна крутиться, як гончарний круг: високі сановники голодують, а городяни змушені сидіти біля млина, знатні дами ходять в лахміттях, вони голодують і не сміють говорити... Рабиням дозволено просторікувати, в країні грабунки і вбивства... Ніхто більше не наважується обробляти поля льону, з яких зібрано урожай; немає більше зерна, голодні люди крадуть корми у свиней. Ніхто не прагне більше до чистоти, ніхто більше не смі-

ється, дітям набридло жити. Людей стає все менше, народжуваність скорочується і врешті-решт залишається тільки бажання, щоб все це швидше скінчилося... Немає жодної службової особи на місці, і країну грабують кілька безрозсудних людей царства. Починається ера панування черні, вона височить над усім і радіє цьому по-своєму. Ці люди носять найтонший лляний одяг і умащують свою лисину міррою... Своєму богу, яким вони раніше не цікавились, вони тепер палять фіміам, правда, фіміам іншого бога. В той час як ті, хто не мав нічого, стали багатими, колишні багаті люди лежать беззахисними під вітром, не маючи ліжка... Навіть сановники старої держави повинні на своє лихо лестити вискочкам, які піднялися») цит. за роботою Дельбрюка в щорічнику «Preubishe Jahrucher»)

Не може бути це нове і тим усвідомленням хиткості і поганих умов, в яких немає більше нічого надійного, про яке розповідає Фукідід, описуючи поведінку людей в період Пелопоннеської війни.

Для характеристики цього нового думка повинна проникнути глибше, ніж під час розгляду загальних для людства можливостей перевороту, безладдя морального занепаду. Специфікою нового часу є з часів Шіллера *розбожнення* світу. На Заході цей процес здійснився з такою радикальністю, як ніде. Існували невіруючі скептики в Стародавній Індії і в добу античності, для них мало значення тільки дане в почуттях, до захоплення якого вони, хоч і вважаючи його, правда, нікчемним, прямували без будь-яких мук сумління. Проте вони ще здійснювали це в такому світі, який фактично і для них залишався одухотвореним як ціле. На Заході як наслідок християнства став можливим інший скепсис: концепція надсвітового Бога-творця перетворила весь створений ним світ в його творіння. З природи були вигнані язичні демони, зі світу — боги. Створення стало предметом людського пізнання, яке спочатку ніби відтворювало в своєму мисленні думки бога. Протестантське християнство поставилось до цього з усією серйозністю: природничі науки з їх раціоналізацією, математизацією і механізацією світу були близькими до цього різновиду християнства. Великі дослідники природи XVII і XVIII століть залишались віруючими християнами. Але коли врешті-решт сумніви усунули Бога-творця, замість буття залишився лише механізований образ, який пізнається природничими нау-

нами, що без попереднього зведення світу до творіння ніколи б так різко не відбулося.

Це розбожнення — не невір'я окремих людей, а можливий наслідок духовного розвитку, який в даному випадку і справді веде в ніщо. Виникає відчуття ніколи раніше не зазнаної порожнечі буття, в порівнянні з яким найбільше радикальне невір'я античності було ще захищене повнотою образів ще збереженої міфічної дійсності; вона прозирає і в дидактичній поемі епікурейця Лукреція. Такий розвиток не є, правда, невмолимо обов'язковим для свідомості, бо він припускає перекручення змісту точних наук в пізнанні природи і абсолютизацію, перенесення їх абсолютизованих категорій на буття в цілому. Проте він можливий і став дійсним, чому сприяли величезні технічні і практичні успіхи названого пізнання. Те, що жоден бог за тисячоліття не зробив для людини, людина робить сама. Ймовірно, вона сподівалась побачити в цій діяльності буття, але, злякана, опинилася перед нею самою створеною порожнечею.

Сучасність порівнювали з добою занепаду античності, з добою елліністичних держав, коли зник грецький світ, і з третім віком після народження Христа, коли загинула антична культура. Проте є ряд суттєвих відмінностей. Раніше мова йшла про світ, який займав невеликий простір земної поверхні, і майбутнє людини ще було за його межами. Тепер, коли освоєна вся земна куля, все, що залишається від людства, повинно увійти в цивілізацію, створену Заходом. Раніше населення зменшувалося, тепер воно збільшилось до нечуваних раніше розмірів. Раніше загроза могла прийти тільки ззовні, тепер зовнішня загроза для цілого може бути лише частковою, загибель, якщо мова йде про загибель цілого, може прийти тільки зсередини. Найочевидніша відмінність від ситуації третього віку полягає в тому, що тоді техніка була в стані стагнації, починався її занепад, тоді як тепер вона нечуваними темпами здійснює свій невпинний рух вперед.

Помітно зримим новим, яке з того часу повинно слугувати основою людського існування і ставити перед ним нові умови, є цей *розвиток технічного світу* Вперше почався процес справжнього панування над природою. Якщо уявити собі, що наш світ загине під купами піску, то наступні розкопки не піднімуть до світла чудові витвори мистецтва, подібні до античних,— нас до цього часу захоплюють античні бруківки,— від останніх віків нового часу

залишиться порівняно з минулими така кількість заліза і бетону, що стане очевидно: людина укрила планету мережею своєї апаратури. Цей крок має порівняно з минулим часом таке ж значення, як перший крок в напрямку створення знарядь взагалі: з'являється перспектива перетворення планети в єдину фабрику по використанню її матеріалів і енергії. Людина вдруге розірвала замкнуте коло природи, покинула її, щоб створити в ній те, що природа як така ніколи не створила б; тепер це творіння людини змагається з нею за силу свого впливу. Воно постає перед нами не стільки у вигляді своїх матеріалів і апаратів, скільки в дійсності своїх функцій; за залишками радіомачт археолог не міг би скласти уяву про створену ними загальну для людей всієї Землі доступність подій і відомостей.

Проте характер розбожнення світу і принцип технізації ще не достатні для осягнення того нового, що відрізняє наші віки, а в своєму завершенні — нашу сучасність від минулого. Навіть без чіткого знання людей нас не покидає відчуття, що вони живуть в момент, коли в розвитку світу досягнуто рубіж, який несумірний з подібними рубежами окремих історичних епох минулих тисячоліть. Ми живемо в духовно незрівнянно більш багатій можливостями і небезпеками ситуації, проте, якщо ми нею не оволодіємо, вона неминуче перетвориться в найбільш нікчемний час для людини, яка виявилась неспроможною.

Дивлячись на минулі тисячоліття, може здатися, що людина досягла в своєму розвитку кінця. Але ж вона як носій сучасної свідомості знаходиться лише на початку свого шляху, на початку свого становлення, на новому, цілком новому рівні.

3. СИТУАЦІЯ ВЗАГАЛІ

До цього часу про ситуацію мова йшла в абстрактній невизначеності. Кінець-кінцем, в певній ситуації знаходиться лише окрема людина. Але коли переносимо її, то *мислимо* ситуацію груп, держав, людства, інститутів, таких, як церква, університет, театр; об'єктивних формувань — науки, філософії, поезії. Коли воля окремих людей охоплює їх як свою річ, ця воля опиняється разом зі своєю річчю в певній ситуації.

Ситуації можуть бути або *несвідомими* — тоді вони

впливають без того, щоб той, кого це стосується, знав, як це відбувається. Або вони розглядаються як наявні для *волі, яка усвідомлює сама себе,* яка може їх прийняти, використати і змінити. Ситуація, яка стала усвідомленою, вимагає певної поведінки. Завдяки їй не відбувається автоматично неминучого; вона вказує можливості і межі можливого: те, що в ній відбувається, залежить також від того, хто в ній знаходиться, і від того, як він її пізнає. Саме пізнання ситуації вже змінює ситуацію, оскільки воно апелює до можливих дій і поведінки. Побачити ситуацію означає почати панувати над нею, а привернути до неї пильний погляд — вже боротьбу волі за буття. Якщо *я шукаю духовну ситуацію часу, це означає, що я хочу бути людиною;* до того часу, поки я ще протистою людському буттю; я розмірковую про його майбутнє і про його здійснення; але як тільки я сам стаю ним, я намагаюсь подумки реалізувати його шляхом з'ясування фактично схопленої ситуації в моєму бутті.

Кожного разу виникає питання: *яку ж ситуацію я маю на увазі.*

По-перше, буття людини знаходиться як існування в економічних, соціальних, політичних *ситуаціях, від реальності* яких залежить все останнє, хоча не лише вони роблять її дійсною.

По-друге, існування людини як *свідомість* знаходиться в сфері пізнаваного. Наявне тепер знання, історично здобуте, в своєму змісті і в характері того, як відбувається пізнання і як знання методично розчленовується і розширюється, є *ситуацією, по можливості ясною для людини.*

По-третє, те, чим вона *сама* стане, ситуаційно обумовлено людьми, з якими вона зустрінеться, і можливостями віри, які до неї звернені.

Тому, якщо я шукаю духовну ситуацію, я повинен взяти до уваги *фактичне існування,* можливу *ясність знання, самобуття* в своїй *вірі,* яке апелює, всі ті обставини, в яких знаходить себе окрема людина.

а) В своєму *соціологічному існуванні* індивід неминуче займає своє місце і тому не може бути присутнім повсюдно в однаковій мірі. Навіть чисто зовнішнє знання того, як людина себе почуває у всіх соціологічних ситуаціях, нікому на сьогодні не доступне. Те, що людині одного типу здається звичайним, повсякденним існуванням, може бути чужим більшості з решти людей.

Правда, в теперішній час для окремої людини можлива більша мобільність, ніж коли б то не було: пролетар міг в минулому столітті стати господарем, тепер — міністром. Але ця мобільність фактично існує лише для небагатьох, і в ній проявляється тенденція до скорочення і примусового соціального статусу.

На сьогоднішній день ми дійсно володіємо знаннями основних типів нашого суспільства — знаннями про робітника, службовця, селянина, ремісника, підприємця, чиновника. Проте саме це робить сумнівним спільність людської ситуації для всіх. При всьому розпаді колишніх зв'язків тепер замість спільної долі людей починає відчуватись новий зв'язок кожного індивіду з його місцем всередині соціального механізму. Обумовленість походженням тепер, як і колись, не може бути, не дивлячись на мобільність, усунена. Спільним сьогодні є не людське буття як всепроникаючий дух, а заяложені думки і гасла, засоби спілкування і розваги. Вони утворюють воду, в якій плавають, а не субстанцію, бути частиною якої означає буття. Спільна соціальна ситуація не є вирішальною, вона — швидше те, що веде до нікчемності. Вирішальним є можливість самобуття, яке ще не стало сьогодні об'єктивним в своєму особливому світі, який включає *в себе* світ, спільний для всіх, замість того, щоб підпадати під його вторгнення. Це самобуття не є сьогоднішньою людиною взагалі; воно полягає в неприступному для визначення завданні пізнати шляхом оволодіння долею свою історичну зв'язаність.

б) В сфері *знання* сьогоднішня ситуація характеризується зростаючою доступністю його форми, методу і часто змісту все більшій кількості людей. Проте межі знання дуже відрізняються не лише за об'єктивними можливостями, але й тому, перш за все, що суб'єктивна воля людини недостатньо велика і неспроможна до споконвічної жаги знань. В знанні спільна ситуація була б в принципі можлива для всіх як найбільш універсальна комунікація, яка з найбільшою ймовірністю могла б одностайно визначити духовну ситуацію людей одного часу. Проте через відмінність людей за їх прагненнями до знань така комунікація виключена.

в)Для того, як самобуттю приймати в себе *інше самобуття,* узагальненої ситуації не існує, необхідна абсолютна історичність тих, хто зустрічається, глибина їх зіткнення, вірність і незамінність їх особистих зв'язків. З

ослабленням смислової об'єктивної міцності суспільного існування людина відкидається до цього споконвічного способу буття її з іншими, за допомогою якого тільки і може бути побудована заново повна смислу об'єктивність. Безперечно, що *єдиної ситуації для людей одного часу не існує.* Якщо б я мислив буття людини як єдину субстанцію, яка існувала на протязі віків у всіх специфічних ситуаціях, то моя думка загубилась би в сфері уявного. Якщо для божества існує подібний процес в розвитку людства, то я і з найширшими знаннями все-таки знаходжусь всередині такого процесу, а не зовні його. Не дивлячись па все це, тобто не дивлячись на три типи, ми звикли говорити про духовну ситуацію часу, так нібито вона одна. В цьому пункті, проте, шляхи мислення розходяться.

Переміщуючись на позицію божества, яке спостерігає, можна накреслити *картину цілого.* В тотальному історичному *процесі* людства ми знаходимося на даному певному місці, в сучасності як цілісності окрема людина займає дане певне місце. Об'єктивне ціле, чи є воно чітко сконструйованим, чи неясним в своїй невизначеності, таким, що перебуває в процесі становлення, складає тло, на якому я стверджуюсь в моїй ситуації, в її необхідності, особливості і мінливості. Моє місце ніби визначене координатами: те, що я існую,— функція цього місця; буття — ціле, я — його наслідок, модифікація або член. Моя сутність — історична епоха, як і соціологічний стан в цілому.

Історична картина універсального розвитку людства як необхідного процесу, в якому б вигляді його не мислити, здійснює магічний вплив, Я — те, що є час. А те, що є час, виступає як певне місце в розвитку. Якщо я його знаю, то знаю вимоги часу. Для того, щоб досягнути розуміння справжнього буття, я повинен знати ціле, згідно з яким я визначаю, де ми знаходимося сьогодні. Завдання сучасності потрібно висловлювати як цілком специфічні, висловлювати з пафосом абсолютної значущості для теперішнього. Ними я обмежений, правда, в теперішньому, але оскільки я бачу їх в ньому, я належу одночасно цілому на всьому його протязі. Нікому ще не судилось вийти за межі свого часу; прагнучи до цього, він провалився би в порожнечу. Знаючи свій час завдяки знанню цілого, або розглядаючи це знання як осмислену мету, володіючи цим знанням, я виступаю в своїй самодостатні

ності проти тих, хто не визнає відомі мені вимоги часу: вони проявляють свою неспроможність перед часом, боягузтво, це — дезертири дійсності.

Під впливом таких думок виникає страх виявитися несучасним. Вся увага спрямована на те, щоб не відстати: ніби дійсність сама по собі йде своїм кроком і треба намагатися йти в ногу з нею. Найвища вимога — робити те, «що вимагає час». Вважати що-небудь минулим: до-кантівським, доберезневим, довоєнним — означає покінчити з ним. Вважають, що достатньо з докором сказати: це не відповідає часу, ти чужий вимогам часу, не розумієш нового покоління. Тільки нове стає істинним, тільки молодь — дійсність часу. Виходити потрібно будь-якою ціною з сьогоднішнього дня. Це прагнення до ствердження, до себе, такого, як людина є, призводить до розголосу сучасності, до фанфар, які її уславляють, ніби вже доведено, що є сьогоднішній день.

Це розглядання цілого, думка, ніби можна знати, що саме в історії і сучасності ціле,— основна помилка; саме буття цього цілого проблемне. Визначаючи ціле як духовний принцип, як своєрідне відчуття життя, як соціологічну структуру, як особливий господарчий устрій чи як державність, я у всіх цих випадках пізнаю не глибину походження цілого, а лише можливу перспективу орієнтації. Бо те, *з чого я ні в якому разі не можу вийти, я не можу побачити ззовні.* Там, де власне буття ще бере участь в тому, що тепер відбувається, знання, яке передбачає, є лише волевиявленням: вплив того шляху, на який я хочу стати; образа, якої я, ненавидячи це знання, позбуваюсь; пасивність, яка таким чином виправдовується; естетичне задоволення від величності цієї картини; жест, від якого я чекаю визнання своєї значущості.

Однак для того, щоб прийти до розуміння справжньої основи власної ситуації, *перспективи* знання у всій своїй відносності не лише осмислені, а й *необхідні,* якщо робиться спроба піти іншим, істинним шляхом, невідомим цілому. Я можу постійно прагнути зрозуміти свій час виходячи з його ситуацій, якщо я знаю, як, з допомогою чого і в яких межах я знаю. *Знання свого світу* — єдиний шлях, на якому можна досягти усвідомлення всієї величі можливого, потім перейти до правильного планування і дійових рішень і, нарешті, знайти ті погляди і думки, які дозволять шляхом філософствування зрозуміти

сутність людського буття в його шифрах як мову трансцендентності.

Отже, на істинному шляху виникає антиномія; вона полягає в тому, що імпульс до осягнення *цілого* повинен зазнати невдачі через неминучий розпад цілого на *окремі перспективи* і констеляції, з яких потім знову спробують побудувати ціле.

Тому *абсолютизація* полюсів веде на хибні шляхи: я приймаю ціле за щось таке, що я знаю, проте переді мною лише образ; або керуюсь окремою перспективою, не маючи навіть інтенцій до пошуків цілого, і перекручую ситуацію в результаті того, що приймаю випадковість, визначену як конечну, абсолютно.

Помилки відносно цілого мають в своїй протилежності щось спільне. Абстрактний образ цілого слугує заспокоєнням для того, хто стоїть нібито збоку і фактично ні в чому не бере участі, хіба що шкодуючи, вихваляючи або натхненно сподіваючись, так, ніби він говорить про щось таке, що його не стосується. Фіксація конечної ситуації в своєму знанні буття сама по собі замикає свідомість у вузькості його випадковості. Образи ж цілого і повна впевненість особливого також ведуть до інертності, до бажання задовольнитись своєю діяльністю; те й інше заважає проникненню у власну основу.

Обом цим помилкам протистоїть *відношення до буття як до самобуття, яке орієнтується;* метою прояснення ситуації є можливість свідомо і найрішучіше осягнути власне становлення в особливій ситуації. Для індивіда, який дійсно в ній існує, буття не може набути в знанні свою повноту ні як історія, ні як сучасність. По відношенню до дійсної ситуації окремої людини, кожна ситуація, яка сприймається узагальнено, є абстракцією, її опис — узагальнюючою типізацією; порівняно з нею в конкретній ситуації буде багато чого не вистачати і буде додаватись багато чого іншого, не досягаючи завершального знання. Але образи ситуації слугують імпульсом, який знову примушує індивіда звертатися до того, що, по суті, тільки і має значення.

Побудова духовної ситуації сучасності, метою якої не є замкнутий образ створеної картини буття, не буде завершеною. Знаючи про межі досяжного для знання і про небезпеки абсолютизації, вона створить кожний образ так, щоб відчувався й інший. Вона зведе їх до окре-

мих перспектив, кожна з яких в своїй відокремленості має значення, але значення не абсолютне.

Якщо *спосіб існування* мас людей як принцип і покладено в основу дійсності, то цей принцип перестає діяти тоді, коли виявляться анонімні сили, вирішальні для цього існування.

Якщо *розпад духовної діяльності* і аналізується, то лише до того часу, коли стане очевидним *початок нових можливостей.*

Якщо специфіку часу бачити так, *як мислять людське буття,* то виклад приведе саме до того пункту, де філософія людського буття переходить в *екзистенціальну філософію.*

Якщо, викладаючи, автор вказує на *прогноз* у своєму *розгляді,* то лише з метою виявити цей прогноз *як такий, що спонукає до дії.*

Якщо мова йде про *буття,* то лише з метою зробити зримим самобуття.

В *антитезах,* які не контрастують одна з одною на одній площині (в кожної з них з'являється цілком нова площина буття), буде здійснюватися мислення про духовну ситуацію часу, мислення, яке в результаті не знає, що є, але шукає через знання, що може бути.

Те, що могло б знати божество, людина знати не може. Цим знанням вона усунула б своє буття в часі, яке повинно лягти в основу її знання.